

ԲԵՒԵՈՒՍՁԵՒ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ՝

Շուրջի օրինակած արձանագրու-
թիւնքն գիշխտտուրիւ և ք կը ցուցնեն
որդի Արգիւտիւսի . բայց Ասուր-աիւ-
իտիկի արձանագրութեան նայելով
այս երկու թագաւորութեանց մէջ ու-
րիշ մը պէտք է զննել . վասն զի Սիւ-
սիւս-իւրիպի որդին կը պատմէ որ իր
երկրորդ արշաւանքին մէջ, յետ յաղ-
թելու թուովայ-կիւմնէի կամ կիմ-
մերեանց, յետ աւերելու և հնազան-
դեցնելու զԻսպալ՝ Դիպարեանքը .
զՄասնաքի՝ Մոսենքեանքը, դարձաւ
վաննայ երկիրը, որուն տիրելով իս-
պաքի Ասկուզա՝ ապստամբեր էր Ա-
սորեստանցւոցմէ . աւերեց երկիրը և
բնակչաց մեծ մասը Ասորեստան տա-
րաւ . Հայաստանի Ը դարուն (Ն.Ք) պատ-
մուկեան բոլոր այս դէպքերը կը յայտ-
նեն որ վաննայ տէրը որ Ասորեստա-
նեայց դէմ ալ կը դնէր, Ալարոսեան
հարստութեան իշխան մ'էր . Այս են-
թագրութիւնը ստուգութեան կը փո-
խուի այն անտիպարձանագրութեամբը՝
որոնք գտնուեցան Էրզրումի շրջակայ-
քը, և զորս հաղորդեցին ինծի Հայոց
Քարիզու Մուրատեան վարժարանին
Հարք . Արդ առաջին ըսածնուս գառնա-
լով՝ կայ իսպուռիկիս Բ մ'ալ, որդի Ար-
գիւտիւսի, որ անշուշտ Բէլիտտուրիւսի
անդրանիկ եղբայրն էր և իրմէ առաջ
թագաւորած, իսկ Բէլիտտուրիւսի յա-
ջորդած է իր որդին իսպուռիկիս Գ .

Այս Բէլիտտուրիւսի վրայ վանայ մէջ
երեք արձանագրութիւնք կան, որոնց-
մէ երկուքը պատմական են . մէկն եր-
կայն և մանրամասն, միւսը շատ կարճ
և երկու պարզ կրօնական քարոզք .
ասկէ զատ վենետկոյ Միսիթարեանց
հրատարակած թիւ Ե և Մալաթիայի
արձանագրութիւնք . Բէլիտտուրիւսի
անունը յիշուած է նաև Ասուր-պաւնի-
փալի կոնաձև արձանին վրայ . և իր

1 Շարունակութիւն, էջ 132, 199 .

անունը հոն դադարակաւն նշանա-
գրով դրոշմուած է, բոլորովին ասո-
րեստանցի ձևերով . իսկ պատճառը ար-
դէն վերը Եսի, որ Նինուէական զպիրք
կը ջանային իրենց յատուկ անուանց
նմանցնել օտար ազգաց անուանքն ալ .

Ասուր-պաւնի-փալի կոնաձևին վը-
րայ պատմուած պատերազմները, Ու-
րարդիի երկրին մէջ հանդիպեցան,
բայց այն արձանը կոտորուած ըլլալով
անհնար է որոշ հասկընալ . Կ'երեկ թէ
այն ԺԲ յարձակման վրայ է խնդի-
րը որ իր պատերազմաց մէջ վերջինն
է . որով և յետագոյն քան զԷյլամայ
մեծ պատերազմն՝ որ եղաւ յամին 655
Ն.Ք . Այս թուականիսմանթութեամբն
է որ կրնանք որոշել Բէլիտտուրիւսի
կոնաձևութեան միջոցը . Բայց այս
թուականը Հայաստանի մէջ քիչ առաջ
ուրիշ պատերազմ մ'ալ կը նշանակէ,
որ Բաբելոնի մէջ հանդիպած Մալու-
Մուքիկի ապստամբութենէն տարի
մը առաջ կ'իյնայ (663 Ն.Ք) . Այս ար-
շաւանքը վաննայ երկրին մէջ եղած է .
այստարհակալին առած քաղաքներուն
մէջ կը յիշուի նաև Ուրմէյաք, որ
արդի Ուրումիայն կ'երևայ . վանայ
մէջ պատերազմող և յաղթուող թա-
գաւորը Իքաւարի կոչուած է . Ասիկայ
յայտնապէս Ալարոսեան հարստու-
թեան իշխան մ'էր, և այս իշխանը ո-
րուն վրայ արձանագրութիւն մը չու-
նինք, և որուն ճշգրիտ անունը մինչև
սա մեզ հասած չէ, անշուշտ իսպուռի-
կիս Բ՝ և Բէլիտտուրիս Բ՝ մէջ թա-
գաւորած է . որով իրաւամբ կրնայ եր-
կրորդ որդի կարծուի Արգիւտիւսի,
և թագաւորած . յետ իրեն երկու եղ-
բայր, կամ որդի իսպուռիկիսի, որուն
հօրեղբայրը յաջորդած ըլլայ, որդի չու-
նենալուն պատճառաւ .

Ինչ որ ալ ըլլայ՝ Բէլիտտուրիւս որ
Ն.Ք 655ին ժամանակները կ'իյնայ, եր-

կար թագաւորութիւն մը ունեցաւ, վասն զի ակոռոյն վրայ էր նախ 625ին, յետ կործանման Նինուէի: Ասոր փաստը կը գտնուի Շուլցի ժԲ արձանագրութեան մէջ, ուր թագաւորը կը պատմէ երեք զանազան ժողովրդոց դէմ ըրած պատերազմը և իրեն աւարները, երեք յաղթուած ժողովուրդներն են Բաբելոնիք, Երաւիք, և Բաառա, գիրենիք: Ետևի երկու ազգերը շատ դժուար է ճանչնալ, բայց առաջինն յայտնապէս գիւրգեսպիս կը ցուցնէ: Արդ Բաբելացիք բնաւ ուղղակի չկուուեցան Հայաստանի տիրող իշխանաց հետ, բայց եթէ յետ անկման Նինուէի, երբոր Նաբուպազսար տիրեց Ասորեստանեայց Միջագետքի մէջ ունեցած երկիրներուն: Պէտք է գիտել որ այս արձանագրութեան վկայութիւնը բոլորովին կը հաւաստէ այն թուականը, զոր ես դրի Բաբելացւոց և Մարաց՝ գաւառները բաժնելուն վերայ խօսելուս ատեն, որոնք միացան Ասորեստանեայց ինքնակալութիւնը կործանելու: Իրաւընէ Բաբելացիք որպէս զի կարենային Մարաց երկրէն առանց անցնելու՝ Ալարօսեանց հետ պատերազմել, որոնք տիրած էին Արգիստիսի ժամանակ Վանույ՝ և անտաւակոյս նաև Նախիլիի ալ, պէտք էր որ Նաբուպազսար տիրած ըլլար Ասորեստանեայց այն մասին որ Տիգրիսի ափանց աջ կողմը կ'իյնար, մինչդեռ Մարք, ինչպէս ցուցեր եմ, նոյն գետին ձախ կողմը բռնուած էին: Այսու ամենայնիւ, կան գրաւոր վկայութիւններ այն պատերազմաց վրայ, զորոնք Բաբելոնի յետին ինքնակալութեան թագաւորը՝ Երին Հայաստանի մէջ: Մեգասութէնի յարգի յօգուած մը, զոր կը յիշատակէ Եւսեբի Արիւղենէսն առնելով, կը նշանակէ Նապոլեօնուս-նապոլի յաղթական ընթացքը մինչև յիւրիա կովկասու: « Մեգասութենէս՝ « առէ զՆաբուգոդոնոսոր քան զՀերա- « կէս հզօրագոյն լեալ, և ՚ի Լիբիա և « յիւրիա զօրաժողով լեալ և ձեր- « բակալ արարեալ զնոսա՝ յաշակոյմն

« Պոնտոսի բնակեցուցանել¹ »: Պատմութիւնը, գերիները տարուած երկիրը, կարծես որ չկովկասային իւրերայն կ'ուզեն նշանակել, թէպէտ և բնագիրը յայտնապէս սպանիական իւրերից և Լիբիոյ վրայ կը խօսի: Նոյն իմաստը կու տայ նաև Յովսեպոսի առած կտորն ալ. « Չաբուգոդոնոսոր, ասէ Մեգաս- « թենէս յերկրորդ գիրս Հնդկայնոց, « արիագոյն լինել քան զՀերակլէս, որ « մեծագոր զօրութեամբ զԼիբիա և զի- « բերիա յաղարդ վարէր² »:

Բայց ես՝ այնպէս կարծեմ որ որչայս հատուածին ստոյգ իմաստը՝ բնագրին նախկին ոգւոյն համեմատ, Մովսէսի խորենացւոյն ըրած թարգմանութիւնն է: « Մեծագորն Նաբուգոդոնոսոր բռ- « նագոյն էր քան զԵրակլէս Լիբիա- « ցւոց (այսինքն Հերակլէս աշխարհա- « կալ Լիբիոյ). զօրաժողով լեալ, հասա- « նէր ՚ի վերիացւոց աշխարհն » և այլն:

Բայիտառնոյիս ալ նոյնպէս Շուլցի, ժԲ արձանագրութեան մէջ, Վանուս քաղաքը կը յիշատակէ իբրև իրեն ալ թուանիստ տեղերէն մէկը, և իր արքայական շինուածոց վրայ այսպէս կը խօսի. « Կառուցի ամարաստանս երիս, « Ալուզնուի, Մամու և Կուզնուզա. կա- « ռուցի քաղաքս քսան և երիս պարս- « պապատս, կազմեցի զբեդէկ ապա- « ռանից ամրոցին (խալիսար, ուսկից « առաջ եկած է խորսուս անունը՝ որ կը « տրուի մինչև ցայսօր Վանայ վրայ նա- « յող ժայռին և անոր վրայ եղած ամ- « րոցին), տիրեցի քաղաքաց, տիրեցի « դաւառաց, իշխեցի արանց և կա- « նանց »:

Իսպուրիսիս Գ յաջորդեց հօրը Բէլիտառնոյիս: Անոր վրայ պատմա-

¹ Μεγασθένης δὲ φησὶ Ναβουχοδρόσορον Ἑρακλῆος ἀλκιμώτερον γεγυῶτα ἐπὶ τε Λιβύης καὶ Ἰβηρίῃν στρατεύσαι. ταύτας δὲ χειρωσάμενον ἀποδασμόν αὐτέων εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πόντου κατοικίσαι.

² Τὸν Ναβουχοδονόσωρ ὁ Μεγασθένης ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Ἰνδικῶν Ἑρακλέους ἀλκιμώτερον ἀποφαίνει, δὲ ἀνδρῖα μεγάλη Λιβύης τὸ πλεῖστον καὶ Ἰβηρίας κατεστρέψατα.

կան յիշատակագիր մը ունինք, որ առաջինն է Բալուի արձանագրութեանց մէջ, և զոր սխալմամբ լայարտ արձամագրութեան մը առաջին մաս կը համարի, ասոր մէջ շատ մը տիրած երկիրներու և քաղաքներու անուններ կան։ Վանայ քով այս թագաւորիս միակ արձանագրութիւն մը յայտնի կերպով կը ցուցնէ որ թագաւորութեան վերջերը իրեն օգնական ըրած էր իր Մէկնուս Բ որդին։ Մհեր-Քաբուի ժայռերուն վրայ հետաքննական ծիսարան մը արձանագրուած է, այս երկու թագաւորաց հիւանդով, ուր նշանակուած են շատ աստուածներու նուէրները՝ սկեալ Քասալիսէն և իր երկու աթոռակիցներէն, որոնք ըստ այս բնագրին զանազան զոհեր պիտի ընդունին, այլ և այլ անուամբք։ Զոհելոյն յարգը կամ նուաստութիւնն իւրաքանչիւրին աստուածոց պատիւը կը ցըցունէ երկնային դասակարգութեան մէջ, սկսեալ Քասալիսէն, որ իրաւունք ունի իր բարձրագոյն վիճակին մէջ 70 կովի և 34 սլաւի, մինչև յետին աստուածութիւնքը, որոնց մէկ ուլար մը միայն կը զոհուի։ Այս ծիսարանը Ալարտեանց ազգային աստուածներուն հետ կը յիշատակէ նաև քանի մը օտար աստուածներ, որոնց պաշտօնն այն երկրին մէջ ալ մտած էր. անոնք յետնագուց մէջ դասուած են, և ումանք հազիւ կէս կովով զոհ կ'ընդունին։

Մէկնուս իր հօրը մահուանէն ետքը միայնակ թագաւորեց. և կ'երևայ թէ երկար և յաճող թագաւորութիւն մը ունեցաւ, վասն զի Ալարտեան թագաւորաց մէջ ամենէն շատ ինքն արձանագրութիւններ թողած է, ինչպէս կը տեսնենք նաև վենետիկի Միսիթարեան Հարց հրատարակածներուն մէջ ալ։ Սակայն ասոնք գրեթէ բոլորն ալ կրօնական արձանագրութիւններ են՝ ի պատիւ երբեմն միայն Քասալիսի, երբեմն իր երկու ընկերներուն ալ։ Միայն մէկ հատ մը կայ որ պատմական կերպարան մ'ունի, և այս է Շուլցին լծհատուածն, որուն մէջ Մէկնուսայ

նուաճած քաղաքներու և երկիրներու շարք մը կայ. հօն քանի մը նոր առաջնաց հետ կը տեսնենք նաև զանոնք ալ՝ որոնք Արգիստիսի և Բեյիստուրիսի արձանագրութեանց մէջ կը գրուուին։ Արդ այս արձանագրութիւնը կ'իմացընէ որ Մէկնուս պատերազմող և աշխարհակալ իշխան մը եղեր է, և կանգուն պահեր է իր ինքնակալութեան զինուորական համաւը։

Մէկնուս Բ որ կը թագաւորէր Զգարուն սկիզբները (ն. Գ), և որով կը գաղրին մինչև հիմայ ծանօթ եղած տեղացի արձանագրութիւնք, անշուշտ Ալարտեան ինքնակալութեան վերջին թագաւորներէն մէկն եղած էր. վասն զի քիչ վերջը՝ յեղափոխութեան մը մէջ, զոր հաստատելը դիւրին է, թէպէտ պարագայքն անծանօթ, իշխանութիւնը Ալարտեանց ձեռքէն ելաւ, և նոր եկող ցեղի մը ձեռքն ընկաւ, որոնք էին բուն Հայ ըստածներն, և որոնց առաջին փայլը տուաւ Տիգրան Ա. ժամառակալից Աժդահակայ և Կիւրոսի։

Արդ, ինչպէս որ վերն ըսի, այս ժամանակակից և ստոյգ արձանագրութիւններէն հանուած պատմութիւնն՝ որ անժխտելի դրական ստուգութիւն մը կը ցուցնէ, աննման է ամենեւին հայկական ըստած աւանդութեան, որ ուրիշ բան չէ բայց եթէ շարք մը առասպելեալ և պաճուճեալ թագաւորաց անուններու, ստեղծեալ ի Մար-Աբաս կատինայէ, այնպէս որ կտեսնայ պատմական դրութեան յարմար գայ, ուսկից առեր է խորենացին, ինչպէս ինքն ալ յայտնապէս կը խոստովանի, իբրև թանկագին հատուկտիր մը եղեսական դպրոցի հեղինակին։ Այս երկու աղբիւրներուն մէջ տատանիլն անկարելի է. պատմութիւնը պէտք է մէկդի թողու Մովսիսի խորենացոյն մեղի պահած թագաւորներուն շարքը։ Պէտք է դիտել նաև որ այս շարքը երկու մաս կը բաժնուի. նախ 45 թագաւորաց կարգ մը կայ, որոնք կը համապատասխանեն մի առ մի կտեսնայ ա.

սորեստանեայց կարծեցեալ թագաւորաց շարքին . յիտոյ ուրիշ շարք մ'ալ երկու ցեղ առաջ քան զՏիգրան Ա, և կը սկսի երկրորդ Հայկակէ մը, որ Հայկ կամ բուն Հայ ըսուած ցեղին դիւցազնական անձնաւորութիւն մ'է : Ասով յայտնի կը տեսնուի որ Մովսէս Խորենացի, կամ թերևս Մար-Արատ կատինա, կոեսիայ իշխանաց թուոյն յարմարցընելու համար, ետեւէ ետեւ երկու զանազան շարք դրեր է իշխանաց, առաջինը մտացածին, երկրորդը ըստ ճշմարիտ աղգային աւանդութեան : Այս յետոյն մէջ, ճշմարիտ պատմական անունն է Տիգրան . վասն զի այս շարքին գլուխ Հայկակն՝ ժողովրդեան անձնաւորութիւն է, և ետեւի եկող Երուանդն՝ պարզ աշխարհագրական անուն մ'է, ծանօթ մինչև ցայսօր Հայաստանի մէջ վերին Երասխայ կողմերը, և կարծես կը յայտնէ որ բուն Հայ ըսուածներն Արարատայ մօտերը նախ այս մասը գրաւեցին : Արդ շարքին մէկ մասն զոր ես աղգային իրական աւանդութեան վրայ յեցեալ կը համարիմ, կը հաստատէ այն հետևութիւնը, զոր ես բնիկ բեւեռաձևներէն և դիպաց համաձայնութիւններէն հանեցի՝ այս նամակիս մէջ . այսինքն որ վերջին ատենները Հայք փոխանակեցին Ալարօտեան թագաւորութեան տեղ և թէ այս Տիգրանայ ժամանակները :

Բայց որչափ որ ալ մտացածին կամ պաճուճեալ ըսինք թագաւորական տնտեսնց առաջին կարգը, զոր Խորենացին Մար-Արատէն առեր է, արդեօք ամբողջն ալ շինծո՞ւ համարելու է, արդեօք ժողովրդեան յիշողութեան մէջ մնացած քանի մը աւանդութիւններ ալ չէ մոռցած անոր մէջ, յարմարցընելով զանոնք ըստ իւր երևակայութեան և դրութեան, Այս յետին եւ թագրութիւնը շատ հաւանական կ'երևայ ինծի, վասն զի բոլոր հնութեան մեզի աւանդած ստեղծարանութիւնք քիչ անգամ բոլորովին սուտ են, և ընդհանրապէս հեղինակք իրենց գիտին աւելի յարգ մը տալու համար,

միշտ ջանալիք են ամենուն ծանօթ աւանդութիւններ ալ մէջը խառնել, եթէ այս այսպէս է, հաւանականաբար երկու աղբիւր կրնանք դնել՝ ուսկից Մար-Արատ կատինա քաղեր է իր գործածած թուականներուն մաս մը, խառնելով զանոնք իր մասաց ստեղծաներուն հետ : Առաջինն բուն Հայ կոչուածներուն իրենց նախկին ցեղին աւանդութիւնն է, որ հնագոյն է քան զիրենց փոխադրուիլն ի Հայաստան, մինչդեռ կ'ապրէին իրենց եղբարք փոխադացուց քովերը : Բայց թէ արդեօք որո՞նք այս աղբիւրէն են, վկայութիւններ չունենալնու համար՝ չենք կրնար ճանչնալ : Երկրորդ մասն ալ Ալարօտեանց ժամանակի յիշատակութիւնք են, որոնք անշուշտ պահուեցան Հայոց գալէն վերջն ալ հին ժողովրդեան մէկ մասին՝ նորին հետ խառնուելով : Այսպիսիներէն մէկ քանին կարծես թէ կը գտնամ Մովսիսի Խորենացոյն Մար-Արատէն առած կտորներուն մէջ ալ :

Ըսինք վերը Ներքովից կոթողին վրայ գրուածներուն մէջ, որ Ասորեստանեայց հետ կուռող Ալարօտեանց առաջին թագաւորն Արամ կը կոչուէր, որ յաղթեց անոնց բանակին, որոնց կը զօրավարէր Բարչամ դիւցազն (Մով. Խոր. Ա. Ժգ) . այս նմանողութիւնն մեծ է և ոչ բոլորովին յանկարծադէպ : Միայն, ինչպէս յաճախ կը հանդիպի այն դիպուածոց զորոնք ժողովուրդն առանց գրելու բերանացի աւանդութեամբ կը պահէ յիշողութեանը մէջ, այս թ դարուն (Ն. Գ), ստոյգ պատմական պատերազմն, վիպասանական ձև մը առեր է Մար-Արատ կատինայի և Մովսիսի Խորենացոյ մէջ, և կարգէ զուրս հին ժամանակի մը փոխադրուած :

Կայ ուրիշ յարմարողութիւն մ'ալ, զոր արդէն ըսերեմ և ինծի հետեւած է Պ. Օրբէրդ ալ, Մարտիքիի արձանագրութեանց Ուրաս կամ Ուրասա աւանան՝ հայ պատմագրէն յիշեալ Հրաւելայ աճուան հետ ունեցած նմանողու-

թիւնն է. և շատ մեծ է այս յարմարութիւնը. որովհետև Հրաչեայ այն ժամանակին դրուած է՝ յորում կը թագաորէր Ուրաւ: Այս երկու անուանց նշանութիւնը այս պարագայովս ալ կը հաւաստուի, որ աւանդութիւնն Հրաչեայի ժամանակ կը դնէ Հրէից գերիւններուն ՚ի Հայաստան բերուիլը, ուսկից յետոյ առաջ եկած կը համարուին Բագրատունիք: Ստոյգ է որ Մովսէս Խորենացին այս գերիւնները նաբուգոդոնոսորէն բերուած կը համարի, քայց ասիկայ երկու գերութեանց Սամուրիայի և Երուսաղէմի, իրարու հետ չփութուելէն առաջ եկած է, զոր ուղղելու համար բաւական են պատմութեան թուականքն: Հայաստան փոխադրուող Հրէայք, որոնց վրայ կը գտնուին յիշատակութիւն, Գաղատաղու և Նեփթալիմայ ցեղին մարդիկն էին, զորոնք 731ին թագադրադասար Բ Դամասկոսի թագաւորութեան Ասորոց հետ գերի տարաւ, որոնք կտոր մը ժամանակ Ասորեստան կենալէն ետքը, յետոյ կիյր գետոյն երկիրներուն վրայ հաստատուեցան (Թագ. Բ. ԺԶ. 9). և իբաւցընէ հովկասու մօտակայ գաւառաց Հրեայք միշտ իրենք գիրենք Հրէից Տասն ցեղէն իշած կը համարին, և իրենց արտօրանաց թուականը մինչև իսրայէլի թագաւորութեան անկումը կը տանին: Թագադրադասարի՝ Դամասկոսի և Իսրայէլի թագաւորութեան հետ ըրած պատերազմունքը յետնագոյն ըլլալով քան զՀայոց հետ ունեցած կռիւները, անշուշտ քիչ տարի վերջը Սալոմոնի Ուրաւայի հետ կռուելու ժամանակ, Ասորեստանեայք այս գերիները իբրև դադմական մը տարին կիյր գետոյն եզերքները: Ասով Բագրատունեաց Նախահօր Շաբաթայ վրայ եղած աւանդութիւնք, և Հրեայ գերիներն՝ մեծ հաստատութիւն մը կու տան Հրաչեայի և Ուրաւայի նոյն ըլլալուն:

Թերևս Սկայորդիս ալ Արգիստիս անունն ըլլայ, թէ որ Սկայորդին Հրաչեայէն երկու ազգ վեր գրուած չըլ-

լար: Իրաւ է որ ստոյգ պատմական անուններէն ոմանք, որոնց վրայ կարևոր աւանդութիւնք կային, թերևս Մար-Աբաս կատինա ժողովեր է իր շարքին մէջ, և թէ անոնց տուած կարգին մեծ արժէք մը պէտք չէ տալ: Հայկական աւանդութիւնն Սկայորդեոյն ժամանակ կը դնէ Սենեքերիմայ հայրասպան որդւոց Հայաստան փախչիլը:

« Ութսուն ամօք աւելի կամ պակաս, յառաջ քան զթագաւորութիւն նաբուգոդոնոսորի էր և Սենեքերիմայ կացեալ արքայ Ասորեստանի, որ զԵրուսաղէմ պաշարեաց առ Եզեկիայի Հրէից առաջնորդաւ. զոր սպանեալ որդւոց նորա Աղբամալայ և Սանասարայ, եկին փախստական առ մեզ: Յուրաց զմին յարևմտից հարաւոյ աշխարհին մերոյ, մերձ ՚ի սահմանն նորին Ասորեստանի, բնակեցուցանէ Սկայորդին մեր քաջ նախնին, այսինքն զՍանասարն. և ՚ի սմանէ սերեալ լցին զՍիմն ասացեալ լեառն: Իսկ պերճքն և զլիսաւորքն ՚ի նոցանէ յետոյ ուրեմն մտերմութիւն վաստակոց առ թագաւորսն մեր ցուցեալ, բզեխութիւն կողմանցն արժանաւորեցան առնուլ, իսկ Արգամիզանն յարևելից հարաւոյ աշխարհին կողմանն բնակեալ, ՚ի սմանէ ասէ պատմագիրն լինել զԱրծրունիս և ըզգնունիս »: Այս ալ գիտնալու է որ Սամուէլ Սենեքին Պարոյրի թագաւորութեան ժամանակ կը դնէ այս գէպքը:

Սենեքերիմայ (Սին-ախիւ-իթիւ) իր որդւոցմէ սպաննուիլը պատմական ըստոյգ գէպք մ'է որուն կը վկայեն Բերոսսի՝ հատուկտիրք և Ս. Գիլքն. անոնց Հայաստան փախչին հաստատեալ է նոյն գրքերով: Արդ այս գէպքն այն տոտեն պատահեցաւ երբ անտարակոյս Արգիստիս կը թագաւորէր Ապարտեանց վրայ, և Սկէ կրնանք հետևեցընել որ Արգիստիս նոյն է ընդ Սկայորդեոյն Մովսիսի Խորենացոյ: